

Tussen kijken en zien: *Eugène Brands* *Kunstenaarsbijdrage*

In 'Getransformeerd portret' (1946) schrijft Brands dat het kennen een proces is van 'weten, inzien en begrijpen [...] een langzame bundeling van feiten en ondervindingen'. Hierin ligt verborgen het onderscheid dat hij elders maakt tussen 'bewust zien' en 'vaststellen' ('Deksel des hemels', 1946). Deze nadruk op de observatie, die net zoveel het naar binnen kijken betreft, als het naar buiten toe gadeslaan, loopt als een rode draad door zijn proza heen. Ook uit zijn vroege fotomontages spreekt deze manier van 'bewust zien'. In *Denker* (1937, dat later de titel *De filosoof* meekrijgt) volgen we één lijn mee naar boven, naar buiten het heerval in, terwijl een andere, de lijn van de blik, ons naar beneden, naar binnen doet keren.

De teksten die in deze bijdrage zijn opgenomen werden eerder gepubliceerd in *Het sterffeest en ander dichterlijk proza 1938-1948* (Brumes Blondes: Bloemendaal, 2012), welk werd samengesteld door de uitgever Laurens van Krevelen en Willemijn Stokvis. Stokvis beschrijft in het nawoord hoe zij op het spoor kwam van Brands' gedichten en proza in de nalatenschap van diens vriend Wim le Fèvre. De reproducties van de fotomontages en de penseeltekening komen uit een 'boek' dat Brands voor Le Fèvre maakte, getiteld *Reproducties van mijn werk*, dat in het bezit is van Brands' dochter, Eugénie Brands. Ook het andere materiaal in deze bijlage komt uit haar privécollectie.

De ontdekking van het literaire werk van Brands, die men vooral kent als een van de leden van de Cobrabeweging (een groep waar hij zich maar kortstondig en met lichte tegenzin bij had geschaard), is van grote waarde voor zowel literatuur- als kunsthistorici, en opent mogelijk nieuwe perspectieven op Brands' beeldende werk, en op de aanwezigheid van het surrealistische gedachtegoed in Nederland. Wij zijn Eugénie Brands dan ook bijzonder erkentelijk voor het enthousiasme en de generositeit waarmee zij haar vaders werk beschikbaar heeft gesteld.

Getransformeerd portret

Eugène Brands

Tegenover een of ander surrealistisch object regelrecht en wrevelig de vraag stellen: 'Wat is nu feitelijk dat surrealisme?' is feitelijk even dwaas als wanneer wij de straat op zouden lopen en onder de blote hemel de vraag zouden opperen: 'Waar houdt nu eigenlijk de ruimte ergens op?' In beide gevallen trekt vrager aan het kortste eind.

Wij moeten nooit vergeten dat waar wij het zijn die deze vragen stellen, dat daar slecht in óns hiervoor de antwoorden zijn te vinden. En waarlijk niet kunnen wij verwachten dat op iedere vraag die men zich stelt onmiddellijk het antwoord gereed ligt. Nee, het weten, inzien en begrijpen is een langzame bundeling van feiten en ondervindingen, die wij op de trage weg van onze evolutie opdoen.

Als wij wederom de vraag stellen: 'Wat is surrealisme', dan richten wij de blik binnenwaarts, en trachten zélf (met het oog op bedoeld object) in omgekeerde richting van 'terugwerkende kracht' dus, bij de kern-idee aan te landen waar de samensteller van het object van uitging.

Slechts zo is het mogelijk binnen de sfeer van het surrealisme te treden.

De willoze

Eugène Brands

In de blinde ruiten van de stad scheen de late zon. Eén vuurrood gericht van ogen die naar hem zagen toen hij zich willoos wist in de werkelijkheid.

Hij zat bijzijden het open raam en zag wat vogels voorbij waaien. Hij dacht: daar waaien wat vogels, en later weer, hij dacht aan oude gedachten en schiep weer nieuwe, en liet dan alles weer verzinken in zijn niets.

Toen al het licht was heengegaan, toen zag hij dat het duister was, en hij stond op van zijn plaats bijzijden het open raam, en hij sloot het raam, en hij liep naar de vierkante tafel die midden in de kamer stond. Hij dacht: ik zal licht maken, en hij maakte licht. Dan heeft hij een boek genomen en hierin nog gelezen die avond. Nadien heeft hij zich te rusten gelegd.

Even voor hij sliep vroeg hij zich nog af: waar zouden nú de vogels zijn die uren geleden voorbij mijn woning waaiden? Dan sliep de willoze in 't laag bed met de witte lakens.

Voortduurde het leven, wentelde zich een wereld.

De volgende morgen, de willoze werd wakker. Wederom werd het late middag, en wederom zette hij zich neder bijzijden het open raam. In de blinde ruiten van de stad scheen de late zon: een zichzelf verterend vuur. 'Dat ís geen vuurrood gericht van ogen die naar mij zien,' zei de willoze hardop, 'het zijn gewoon de ruiten die gewoon het zonlicht weerkaatsen.'

En onderwijl hij sigaretten zat te roken, de linkerarm liggend op de stoelleuning met aan 't einde de afhangende hand, was er het half onder zijn manchet schuilgaande horloge, waar een klein wijzertje jachtig-nerveus telkenmale in een klein cirkeltje, nochtans pijnlijk nauwgezet, zestig seconden afrende.

Leve het surrealisme.
Dood aan al hetgeen
de leeu " is
niet waard is.



In het surrealisme schuilt een weinig
zin en een weinig waansin. —
schuilt levensdrift naast een hang
naar geborgen zijn in de dood. —
schuilt constructie en destructie —
schuilt de onsterflijke drang naar
weten: waarheid.

Het raakt God overal.

Het is blind voor niets, en
heeft de ogen wijd-open voor
alle verschijnselen.

Voor alles,

is het de aandringer van
de stem, de gewoonte, het
dogma, de werkharing, de
traditie, de verblachte klink-
burgerlijkheid, het bekrampen
van voordeel van Maatschappij en
massa, hetgeen het leven
verpest.

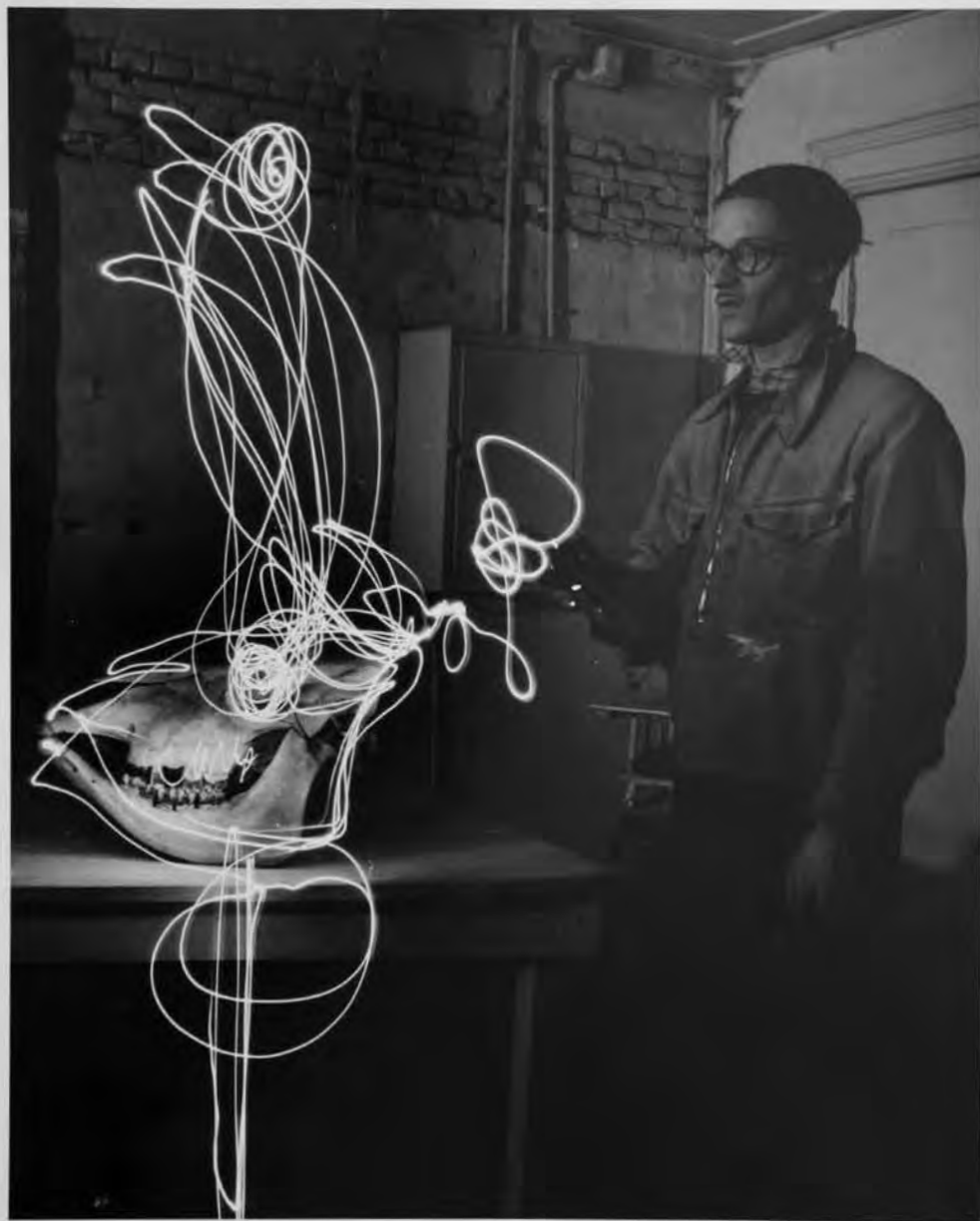
Het is de heroïsche zaak van
het surrealisme deze walgelijke kwalen
ten allen tijde en overal met
alle mogelijke middelen die haan
ten dienste staan te bestrijden.



4, Eugène Brands, *Het werkelijke is juist het wonderlijke* (1937), reproductie van een fotomontage, ca. 17 x 10 cm, in: *Reproducties van mijn werk*, 1938, uit de privécollectie van Eugénie Brands. (foto: Cees Binnerts 2012)



5, Eugène Brands, *Denker, s.a.*, reproductie van een fotomontage, ca. 17 x 10 cm, in: *Reproducties van mijn werk*, 1938, uit de privécollectie van Eugénie Brands. (foto: Cees Binnerts 2012)



6. Frits Lemaire. *Lichtvissen*, 1947, tekening in het donker met een zaklantaarn door Eugène Brands, uit de privécollectie van Eugénie Brands.



7. Eugène Brands, *Blinde man, s.a.*, reproductie van een penseeltekening, ca. 17 x 10 cm, in: *Reproducties van mijn werk*, 1938, uit de privécollectie van Eugénie Brands. (foto: Cees Binnerts 2012)

„VREEMDE” SCHILDERS

in het Stedelijk Museum te Amsterdam

Beste W.

Na de lange jaren van leegte die achter ons liggen en waarin wij van ieder contact met vrije geestelijke stromingen gespeend waren, is het een puur genot weer eens zijn schreden te richten naar een tentoonstelling van werken die de weerspiegeling zijn van de vrije scheppende mens, wiens arbeid met geen ander oogmerk werd verricht dan uit innerlijke noodzaak, om hiermede geen andere vreemde goden dan de Kunst te dienen.

Ik heb Van Gogh gezien en de collectie Regnault, vermeerderd met de eigen moderne meesters van het Stedelijk Museum te Amsterdam. Fantastisch!

Van Gogh is verschrikkelijk groot en adembenemend. Ik heb hem nu ineens en volledig gezien. Het is mij opgevallen dat ik nergens landschappen, portretten of stillevens heb gezien, maar dat het alles Van Gogh was en niets minder dan Van Gogh. Het bleek mij dat hij nooit getracht heeft om een benadering van de strikte realiteit te geven. De onderwerpen zijn evenzovele omschrijvingen van den oneindigen Van Gogh.

Zijn bloeiende boomgaarden en landschappen zijn transformaties van zijn ontenbare hartstocht voor leven en kleur en expressie. Het interieur van zijn kamer is een schilderij dat ik bij m'n leven nimmer zal vergeten. Het is van een ongevoelbaar spankracht. Je vergeet alles als je er voor staat, en het wordt een van die momenten, waarvan je later niet meer weet waar je toen aan gedacht hebt.

De collectie Regnault verschaftte mij het gevoel na een lange afwezigheid weer eens thuis te komen: heerlijk vertrouwd en zeer leven-bevestigend. Dufy is prachtig en enorm breed. Er hangt van hem een „Baigneuse”, een doek zo groot als een huis en beschilderd met een breedte van een kathedraal. Een werk waar je als een mier naar staat te kijken. Het komt misschien wel van een andere wereld, waar de werkelijkheid wellicht naar verhouding met de aarde tien maal groter is van afmeting.

Er hangt een Picasso; een zéér echter Picasso (motto „stilleven”). En een heel andere Picasso, n.l. één van die wonderlijke stadia gelegen tussen de realiteit en de surrealiteit: Een geopend venster met op de vensterbank een object van een of ander levenloos materiaal, hetwelk qua vorm uitloopt in twee platte schijven met de niet te loochenen opzet twee menselijke hoofden te verbeelden (hetzij dan teruggebracht tot de meest sobere symbool-aanduiding: twee gaten voor ogen, etc.). Dit object is opgesteld tegen een verrukkelijk ruimtelijk blauw en een zacht stralend geel. Het is een schilderij waarvoor je gerust je leven op 't spel kunt zetten, om het te gaan zien.

Voorts een hele zaal met Chagall's. Enfin; elk schilderij is een wereld, en zo is dit eigenlijk een echter „wereld-tentoonstelling”, zij het dan zonder voorafgaande reclame-bombarie, en een obelisk tot in de stratosfeer en een treintje waar je in 5 seconden 7 maal om het enorme terrein mee rent.

De keerzijde van de medaille is het feit dat de „gemiddelde” bezoeker er ronddwalt met de schichtige blik van in een „zekere inrichting” te zijn verdwaald. Een schilderij is voor het publiek vreemd als men de mogelijkheid mist zich er ten dele eigen mee te maken, er in te komen. Het zien van schilderijen is een queastie van ontleding en bezigheid dus van terugwerkende kracht; men begint daar waar de schilder voleindigde. Een boek bouwt men met den auteur vanaf de inleiding mede op. Maar een schilderij komt ineens en volledig via het gezichtsveld binnen ons en stoot ons verstand en gevoel aan en wij reageren dus. En laat die reacties bij een ieder anders uitvallen. Ik vind het uitstekend en zou niet anders willen, want ik heb liever te doem met tien „idioten”, dan met twee nuchterlingen die beiden het prototype van „de mens” benaderen. Waar ik mij niet bij neerleg, is het feit dat men doorgaans den „vreemden” schilder (de alleen maar zeer individuele dus) wantrouwt, passeert of tegenover hem vlucht in „humor”.

Dit ontbreken van enig contact tussen den vreemden schilder en het publiek ligt hem in hoofdzaak aan de verkeerde instelling van dit laatste. Men brengt een teveel aan praktisch en een tekort aan zuiver gevoel mee naar schilderijen. Men krijgt dienaangaande van het publiek op een tentoonstelling van modern georiënteerde schilders doorgaans de indruk, dat het hoogste geluk op aarde zo'n beetje schijnt te bestaan uit het „precies weten wat het voorstelt”. In onze Westerse beschaving met zijn op de spits gedreven struggle for life, heeft het praktische verstand het zuivere gevoel en de intuïtie ver overvleugeld. Met het gevolg dat men zelfs inzake Kunst ervaart meer spijkerhersenen dan gevoelselementen bij de hand te houden. Kan het er dan werkelijk iets toe doen of de geboden vorm een gitaar, een hand of een hond voorstelt? Inderdaad gaat het om de voorstelling, maar dan ook strikt om de z.g.n. abstracte waarden hiervan, als de sfeer, de serene schoonheid of de explosieve kracht die ervan uitgaat. Het gaat om de spanningen van de vormen onderling, om de kleurexpressie, om de harmonie of juist om de tegenstellingen. Het gaat om het rythme der richtingen, het gaat om duizend subtiele dingen, maar het kan nooit en te nimmer gaan om het blote feit dat het ons bijv. de illusie geeft van „net échte druiven te zien hangen”. Was dit wél het geval, men kon zich immers nog beter en zeker goedkoper direct met de groentenhandel verstaan.

Men stelt zich over het algemeen absoluut verkeerd op abstract werkende schilders, surrealisten e.d. in. Men heeft enkele sleutels die niet passen op het schilderij, men forceert het geval, er blijft iets niet kloppen en dus... het schilderij deugt niet en de maker ervan is in een oogwenk tot volslagen zot verklaard.

Het is ons echter geen geheim dat de zgn. vreemde schilders de burgerlijke bekrompen en hier geldende vooroordelen, volslagen gezond zullen blijken te overleven.

Hartelijk groetend,
EUGÈNE BRANDS.